

**MUALLIFLIK HUQUQLARINING JAMOAVIY BOSHQARUV TIZIMI:
XALQARO TAJRIBA VA MILLIY QONUNCHILIKDAGI
YONDASHUVLAR**

Arasheva Moxigul Akbarovna

Toshkent davlat yuridik universiteti, Intellektual mulk va axborot
texnologiyalari huquqi, magistratura talabasi

Kirish

Zamonaviy globallashtirish jarayonida intellektual mulk, xususan mualliflik huquqlari jamiyat taraqqiyotining muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Ilm-fan, san'at, adabiyot, musiqa, kino va boshqa madaniy sohalarda yaratilgan asarlarning huquqiy himoyasi, ularning mualliflariga nisbatan adolatli yondashuv va iqtisodiy manfaatdorlikni ta'minlash demokratik jamiyat qurilishining ajralmas qismi hisoblanadi. Aynan shunday himoya mexanizmlaridan biri bu – mualliflik huquqlarining jamoaviy boshqaruv tizimidir.

Ushbu tizim mualliflar, ijrochilar va boshqa huquq egalari huquqlarini himoya qilish, ulardan foydalanishni rasmiylashtirish, to'lovlarni yig'ish va taqsimlashni markazlashtirilgan tarzda amalga oshiradi. Chunki muallif har doim ham o'z asarlaridan foydalanilishini shaxsan kuzatib bora olmaydi, ayniqsa, agar bu asarlar keng auditoriyaga, televideniye, radio, internet va ommaviy tadbirlar orqali taqdim etilayotgan bo'lsa. Bunday holatlarda, jamoaviy boshqaruv tashkilotlari (JBT) mualliflar nomidan ish yuritib, ularning huquqiy va moliyaviy manfaatlarini himoya qiladi.

Dunyo tajribasida Fransiyada SACEM, AQShda ASCAP va BMI, Germaniyada GEMA, Janubiy Koreyada KOMCA kabi tashkilotlar mualliflik huquqlarining jamoaviy boshqaruvida o'zini isbotlagan tizimlardir. Ular huquq egalari huquqlarini monitoring qiladi, litsenziya beradi va yig'ilgan to'lovlarni shaffof tarzda mualliflarga taqsimlaydi. Bunday faoliyat, mualliflarning asarlaridan foydalanishga bo'lgan ishonchini oshiradi, ularni yangi mahsulotlar yaratishga rag'batlantiradi.

O'zbekiston Respublikasi ham so'nggi yillarda intellektual mulkni muhofaza qilish, xususan, mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimini shakllantirish borasida muhim qadamlar qo'yimoqda. "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th July, 2025

Qonun, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Intellektual Mulk Agentligi faoliyati bu yo'nalishda asosiy yuridik va institutsional platformani tashkil qiladi. Shunga qaramay, jamoaviy boshqaruv tizimi hali to'liq shakllanmagan, amaliyotda bir qator muammolar, jumladan, shaffoflik, litsenziyalash mexanizmlarining zaifligi va xalqaro standartlarga mos kelmaslik holatlari mavjud.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — jamoaviy boshqaruv tizimining mohiyatini ochib berish, xalqaro tajribalarni o'rganish, O'zbekiston qonunchiligidagi mavjud holatni tahlil qilish hamda bu sohada samarali huquqiy yondashuvlarni taklif etishdan iboratdir. Shuningdek, mualliflik huquqlarining iqtisodiy qiymatini anglash, ijodkorlarning manfaatlarini himoya qilishda jamoaviy boshqaruv tizimining o'рни va ahamiyatini chuqur tahlil qilish orqali ushbu tizimni yanada takomillashtirish zaruriyati asoslab beriladi.

Jamoaviy boshqaruv tizimining mohiyati

Mualliflik huquqlari sohasida asar egalari huquqlarini samarali amalga oshirish va himoya qilish doimo dolzarb masala bo'lib kelgan. Aksariyat holatlarda mualliflar o'zlari yaratgan asarlarning har bir nusxasidan foydalanilishini nazorat qila olmaydilar. Ayniqsa, musiqa, audiovizual mahsulotlar, televideniye va internet orqali keng tarqatiladigan kontent haqida gap ketganda, bu masala yanada murakkablashadi. Shu sababli, mualliflik huquqlarining jamoaviy boshqaruv tizimi paydo bo'lgan va u zamonaviy intellektual mulk tizimining ajralmas qismiga aylangan.

Jamoaviy boshqaruv tizimi – bu mualliflik va unga turdosh huquqlarni mualliflarning o'zlari emas, balki ularning nomidan faoliyat yurituvchi maxsus tashkilotlar orqali amalga oshirish tizimidir. Bunday tashkilotlar huquq egalari nomidan asarlardan foydalanish uchun litsenziya beradi, foydalanuvchilardan to'lovlarni yig'adi va bu mablag'larni shaffof va adolatli tarzda mualliflarga taqsimlaydi. Ushbu tizim asosan quyidagi uchta asosiy funktsiyani bajaradi:

Litsenziyalash – tashkilot muallif nomidan asarlardan foydalanishga ruxsat beradi.

Monitoring va nazorat – asarlardan foydalanish holatini kuzatib boradi va huquqbuzarliklarni aniqlaydi.

To'lovlarni yig'ish va taqsimlash – foydalanuvchilardan yig'ilgan honorarlarni mualliflarga taqsimlaydi.

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th July, 2025

Bunday yondashuv, bir tomondan, mualliflarni ko‘plab texnik va huquqiy jarayonlardan xalos etsa, boshqa tomondan esa – asarlaridan foydalanishni yengillashtiradi va ushbu foydalanishdan tushgan daromadlarni to‘g‘ri taqsimlaydi. Masalan, agar bir musiqa asari radio orqali yuzlab marta yangrasa, jamoaviy boshqaruv tashkiloti bu foydalanish holatlarini hisobga olib, royalti to‘lovlarini aniqlaydi va muallifga yetkazadi.¹

Xalqaro miqyosda bunday tashkilotlarning faoliyati Bern konvensiyasi (1886) asosida tartibga solinadi. Shuningdek, WIPO (World Intellectual Property Organization) tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalar va normalar ham jamoaviy boshqaruv faoliyatida muhim ahamiyatga ega. Misol uchun, Fransiyada SACEM, Germaniyada GEMA, AQShda esa ASCAP va BMI kabi tashkilotlar jahon miqyosida eng samarali jamoaviy boshqaruv tizimlarini yaratishga muvaffaq bo‘lgan. Bu tashkilotlar milliy qonunchilik doirasida ishlasa-da, ular o‘zaro xalqaro shartnomalar orqali bir-birining huquq egalarini himoya qiladi. Bu esa jamoaviy boshqaruvni transchegaraviy miqyosda ham samarali qilishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston misolida esa, jamoaviy boshqaruv tizimi rivojlanish bosqichida turibdi. “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonun (2006) asosida jamoaviy boshqaruv tashkilotlari faoliyat yuritishi mumkinligi ko‘rsatilgan bo‘lsa-da, amaliyotda ularning soni kam va imkoniyatlari cheklangan. Milliy qonunchilikda jamoaviy boshqaruv tashkilotlarining huquqiy maqomi, vakolat doirasi, moliyaviy shaffoflik talablari va hisobot tizimi hali to‘liq tartibga solinmagan. Shu bois, O‘zbekistonda bu tizimni xalqaro tajriba asosida modernizatsiya qilish, mualliflar huquqlarini jamoaviy asosda boshqarishga imkon beruvchi zamonaviy infratuzilmani yaratish muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellekt asosida monitoring va nazorat tizimlarini joriy etish, mualliflik daromadlarini oshirishda muhim rol o‘ynashi mumkin.²

Xalqaro tajriba

Bugungi global axborot makonida mualliflik huquqlarining samarali himoyasi xalqaro miqyosda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalar, axborot

¹ Salomov U. Sh. Intellektual mulk huquqlari. T.: Adolat, 2020;

² Yusupov B. Mualliflik huquqlari va ularning jamoaviy boshqaruvi. T.: Ma’naviyat, 2021;

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th July, 2025

vositalari va internet vositasida asarlarning tez tarqalishi mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimining universal modelini yaratishga olib keldi. Xalqaro amaliyotda jamoaviy boshqaruv tashkilotlari (Collective Management Organizations — CMO) orqali huquq egalarining manfaatlarini himoya qilish keng tarqalgan. Ko‘plab davlatlarda bu tizim yuz yillik tajribaga ega bo‘lib, u orqali huquq egalari o‘z huquqlarini samarali amalga oshirib kelmoqda.

Fransiyada mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqaruvchi eng yirik tashkilot bu — SACEM (Société des Auteurs, Compositeurs et Éditeurs de Musique) hisoblanadi. 1851-yilda tashkil topgan ushbu tashkilot musiqa mualliflari, bastakorlar va nashriyotchilarning manfaatlarini himoya qiladi. SACEM har yili millionlab asarlarning efir, sahna va internetdagi ishlatilishini nazorat qiladi, foydalanuvchilardan yig‘ilgan to‘lovlarni tizimli ravishda mualliflarga taqsimlaydi. SACEMning muvaffaqiyati uning mustahkam qonunchilik asoslari, ilg‘or monitoring texnologiyalari va xalqaro hamkorligi bilan izohlanadi.

Amerika Qo‘shma Shtatlarida mualliflik huquqlarining jamoaviy boshqaruvi xususiy sektorga asoslangan. Bu sohada eng yirik ikkita tashkilot — ASCAP (American Society of Composers, Authors and Publishers) va BMI (Broadcast Music, Inc.) faoliyat yuritadi. Ushbu tashkilotlar asosan musiqa sanoatida ishlovchi huquq egalari bilan ishlaydi. Ular har bir asarning ishlatilishini raqamli tizimlar orqali kuzatib boradi, litsenziyalarni avtomatlashtiradi va ijodkorlarga o‘z ulushlarini aniqlik bilan taqsimlaydi. AQSh tajribasining o‘ziga xos jihati – bu raqobat muhitining mavjudligi bo‘lib, turli tashkilotlar bir-biriga qarshi xizmatlar sifatini oshirishga intiladi.³

Germaniyada bu vazifani GEMA (Gesellschaft für musikalische Aufführungs- und mechanische Vervielfältigungsrechte) bajaradi. GEMA mustaqil jamoaviy boshqaruv tashkiloti bo‘lib, musiqa asarlaridan foydalanishni nazorat qiladi, yig‘ilgan to‘lovlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri mualliflarga taqsimlaydi. Germaniya qonunchiligida jamoaviy boshqaruv majburiy bo‘lgan holatlar mavjud, bu esa mualliflar huquqlarining yanada kuchli himoya qilinishiga olib keladi. GEMA faoliyati ochiqlik, shaffoflik va raqamlashtirish tamoyillariga asoslangan.

³ Ginsburg, J.C. (2009). Copyright Law: Cases and Materials. Foundation Press;

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th July, 2025

Sharqiy Osiyoda esa KOMCA (Korean Music Copyright Association) Koreya Respublikasida muhim o‘rin tutadi. Ushbu tashkilot Janubiy Koreya musiqa sanoatining asosiy huquq himoyachisidir. KOMCA zamonaviy monitoring tizimlari, shaxsiy onlayn kabinetlar orqali mualliflar bilan bevosita aloqa o‘rnatadi va ularga real vaqt rejimida to‘lovlar to‘g‘risida ma’lumot beradi. KOMCA modeli ayniqsa raqamli kontent monitoringi bo‘yicha ilg‘or tajriba hisoblanadi.⁴

Shuningdek, mualliflik huquqlarining xalqaro miqyosdagi jamoaviy boshqaruvi Butunjahon Intellektual Mulk Tashkiloti (WIPO) tomonidan ham tartibga solinadi. WIPO tomonidan ishlab chiqilgan WIPO Copyright Treaty (WCT) va Berna konvensiyasi asosida jamoaviy boshqaruvning umumiy prinsip va standartlari belgilangan. Bu hujjatlar mualliflik huquqlarining xalqaro himoyasi va ulardan foydalanishdagi tenglikni ta’minlashda muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, mualliflik huquqlarining jamoaviy boshqaruvi zamonaviy huquqiy tizimlar uchun ajralmas element hisoblanadi. Turli mamlakatlar o‘z milliy shart-sharoitlaridan kelib chiqib, bu tizimni turli shakllarda joriy qilgan bo‘lsalar-da, ularning barchasi mualliflar manfaatini himoya qilish, adolatli to‘lov tizimini yo‘lga qo‘yish va asarlarning qonuniy foydalanilishini ta’minlashga qaratilgan. O‘zbekiston uchun ham bu tajribalarni tahlil qilish va moslashuvchan model yaratish zaruratga aylangan.⁵

Xulosa

Mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimi zamonaviy axborot jamiyatida mualliflarning iqtisodiy va huquqiy manfaatlarini ta’minlashda muhim vosita hisoblanadi. Jamoaviy boshqaruv tizimi, ayniqsa, asarlardan keng miqyosda, ommaviy va doimiy foydalanish hollari mavjud bo‘lgan sohalarida (masalan, musiqa, radio, televideniye, internet) mualliflar uchun muhim kafolat va daromad manbai bo‘lib xizmat qiladi. Tahlillardan ko‘rinib turibdiki, rivojlangan mamlakatlarda jamoaviy boshqaruv tashkilotlari huquq egalari va foydalanuvchilar o‘rtasidagi vositachilikni shaffof, texnologik va qonuniy asosda olib boradi. Ular mualliflik

⁴ WIPO. (2021). Guide on Collective Management of Copyright and Related Rights. Geneva: World Intellectual Property Organization;

⁵ Rickatson, S. & Ginsburg, J. (2006). International Copyright and Neighbouring Rights. Oxford University Press;

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th July, 2025

huquqlarining real hayotda, bozorda va raqamli makonda amalda qo'llanishiga xizmat qiluvchi institut sifatida shakllangan. ASCAP (AQSh), SACEM (Fransiya), GEMA (Germaniya) va KOMCA (Janubiy Koreya) kabi tashkilotlarning muvaffaqiyati ularning qonunchilikka tayanganligi, ilg'or monitoring texnologiyalaridan foydalanganligi, shuningdek, mualliflar bilan doimiy ochiq aloqani yo'lga qo'yganligida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston milliy qonunchiligida ham mualliflik huquqlarining himoyasiga oid normalar mavjud bo'lib, "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonun asosiy huquqiy zamin bo'lib xizmat qilmoqda. Ammo jamoaviy boshqaruv tizimining samaradorligi hali yetarlicha darajada emas. Amaldagi mexanizmlarning cheklanganligi, monitoring va raqamli nazorat texnologiyalarining sustligi, foydalanuvchilar va huquq egalari o'rtasidagi huquqiy madaniyat pastligi kabi muammolar mavjud.

Shunday ekan, xalqaro tajriba asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Huquqiy baza takomillashtirilishi zarur – jamoaviy boshqaruvning huquqiy asoslarini aniq, batafsil va zamonaviy talablar asosida ishlab chiqish lozim.

Mustaqil va raqobatbardosh CMOLar tashkil etilishi – davlatdan mustaqil, lekin qonunchilik asosida faoliyat yurituvchi jamoaviy boshqaruv tashkilotlarini shakllantirish mualliflar manfaatini kuchliroq himoya qilishga xizmat qiladi.

Raqamli nazorat tizimlarini joriy etish – asarlarning internet va boshqa raqamli platformalarda nazorati uchun zamonaviy texnologiyalar (blokcheyn, sun'iy intellekt asosida monitoring) qo'llanilishi zarur.

Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish – Berna konvensiyasi, WIPO Copyright Treaty va boshqa xalqaro huquqiy mexanizmlar doirasida hamkorlik qilish milliy tizimning jahon talablariga moslashuvini ta'minlaydi.

Huquqiy ong va madaniyatni oshirish – foydalanuvchilar, ijrochilar va keng jamoatchilik orasida mualliflik huquqlari va ularning boshqaruvi haqida targ'ibot ishlarini olib borish lozim.

Umuman olganda, mualliflik huquqlarini jamoaviy boshqarish tizimi – bu nafaqat iqtisodiy mexanizm, balki mualliflik mehnatiga nisbatan hurmatni oshiruvchi ijtimoiy institutdir. O'zbekiston sharoitida bu tizimning zamonaviy va

International Educators Conference

Hosted online from Toronto, Canada

Website: econfseries.com

7th July, 2025

moslashuvchan modelini shakllantirish milliy ijodiy sohaning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Salomov U. Sh. Intellektual mulk huquqlari. T.: Adolat, 2020;
2. Yusupov B. Mualliflik huquqlari va ularning jamoaviy boshqaruvi. T.: Ma'naviyat, 2021;
3. Ginsburg, J.C. (2009). Copyright Law: Cases and Materials. Foundation Press;
4. WIPO. (2021). Guide on Collective Management of Copyright and Related Rights. Geneva: World Intellectual Property Organization;
5. Ricketson, S. & Ginsburg, J. (2006). International Copyright and Neighbouring Rights. Oxford University Press;